

על המחלוקת ועל השלום

לכבוד הרב מנחם חי-שלום פרומן

אחד הקולות הייחודיים העוסקים בניסיון לפתור את הסכסוך הישראלי-פלסטיני הוא קולו של הרב מנחם פרומן. אליעזר מלכיאל כותב על הקשר העמוק בין המחלוקת ובין השלום: במישור הפילוסופי, בזירה הפוליטית, וגם בדמותו של הרב פרומן עצמו, ש"שובר את הכלים ואת לוח המשחק כדי שיוכלו להכיל אור חדש"

אליעזר מלכיאל

עיון במושג "מחלוקת" - שגיליון זה מוקדש לו - מזמן הזדמנות לפתיחת פתחים לפועלו של הרב מנחם פרומן. עיקר בשורתו של הרב פרומן הוא להבנתי פתיחה, ובפתיחת הפתחים לבשורה אקווה אף אני לשרת אותה. יהיו לרצון אמרי פי, ובפרט לחיזוק ולבריאותו של הרב מנחם.

***

כנודע בשערים, הרב מנחם הוא אוהב שלום ורודף שלום, ועשייתו קודש להשכנת שלום. ומה עניין שלום למחלוקת? וכי אין השלום היפוכה של המחלוקת? לשאלה יש מראית עין של שאלה רטורית שתשובתה השלילית ברורה מאליה, אבל אם נביט במציאות נגלה שהאמת הברורה מאליה הפוכה. במחוזותינו, לעתים קרובות רדיפת השלום עומדת במרכז של מחלוקת, ורודף השלום מקים עליו חולקים. איני מציע אידאליזציה של התופעה הזו - אדרבה, אני חושב שהיא מאותתת לרודף השלום כי רדיפת השלום שלו צריכה תיקון - אבל כך או כך, המחלוקת מלווה כצל את הארת השלום, ולפיכך היא גם עשויה לתרום את חלקה בהארת המושג "רדיפת שלום". עשרות רבות של שנים אנחנו נתונים

ד"ר אליעזר מלכיאל מלמד פילוסופיה באוניברסיטת בן-גוריון ובמכללת הרצוג; מתגורר ביישוב תקוע.

בלשון עובדתית, שהרי השאלה אם משהו הוא אפשרי ואם יש לו סיכוי היא בעצמה שאלה עובדתית. כך, פלוני רואה דברים נכוחה, דברים כהווייתם, ואלמוני פורח בדמיונות, שוגה באשליות ובחזונות שווא. בהצגה של המחלוקת כוויכוח על העובדות יש אמת שאין להכחישה (על אף שפוסט-מודרניסטים משתדלים להכחישה) - ברור שמבחנן של פרשנויות ותחזיות-סיכויים למיניהן הוא מבחן ריאלי עובדתי, והרבה חזונות התנפצו אל קרקע המציאות והתגלו כמשגים טרגיים; ובכל זאת, מבלי לסתור אמת פשוטה זו, חייבים להכיר בכך שבמחלוקת העובדתית מעורבים גם ערכים, עמדות רוחניות, אופנים של עמידה מול המציאות; לא כחטוורת טפלה על גבי העובדות, אלא כמרכיבים מהותיים שלהן. באופן מופשט, מידת הדין ומידת הרחמים שתייהן מידותיו של הקב"ה הן. באופן מופשט, אנו זקוקים הן לקפדנותו של שמאי, הן לענוותנותו של הלל; הן למחנה "צדקת הדרך", הן למחנה המחפש פתח לשיח. הרב מנחם אוהז בזו, וגם מזו אינו מניח את ידו, אבל בקרב מחננו הוא נושא בבירור את נס המתעצמים בעוצמת הרכות. ואף שאינו עסוק בפסילה ואף לא בביקורת של התעצמות הנחישות וההתגברות, בעצם פועלו ואישיותו הוא מציב לה חלופה, מערער עליה ומערער אותה. לא ייפלא אפוא שהוא עומד לעתים במוקדה של מחלוקת. הנה, כך כרוכה מחלוקת בעקבי של השלום.

במתקפה קשה. שונאים אותנו, מבזים אותנו, מאיימים עלינו, מערערים על קיומנו להלכה ולמעשה, פוגעים בנו, ומדי פעם גם נלחמים בנו. נוכח העובדות המרות האלה מתגוששות בקרבנו ובקהלנו תגובות סותרות: האחת מגייסת תעצומות נפש להיעשות איתנים ונחושים ולעמוד בפרץ, לחזק ידיים נופלות ולהעצים את האמונה בצדקת הדרך, שרק בעזרתה נוכל לנצח ובלעדיה ספק אם נוכל אפילו לשרוד; האחרת מגייסת תעצומות נפש - עוצמת הרכות - לפרוץ פצות בחומה ולפתוח בה פתחים, לגשש דרך להבנה הדדית שרק בעזרתה נוכל לחיות ובלעדיה ספק אם נוכל אפילו לשרוד... בין שתי העמדות נטושה מחלוקת קשה: האמונה בצדקת הדרך, העמידה האיתנה שתובעת העמדה הראשונה, נראית לאנשי העמדה השנייה כמצח נחושה וכאטימות החונקות כל ניסיון להידברות ולהבנה הדדית; הפתיחות שתובעת העמדה השנייה למצוקות האויבים ולאמת שבטענותיהם כחלק מהפניית הפנים הטובות כלפיהם, נראית לאנשי העמדה הראשונה כחתיירה תחת תשתית קיומנו. פעמים רבות המחלוקת בין שתי העמדות לובשת צורה של ויכוח על העובדות, שבו כל אחד מן הצדדים מאשים את האחר בעיוורון למציאות הריאלית - הפוליטית, המוסרית, ההיסטורית וכו' (גם התיאור ההיסטורי שפתחתי בו לא יינצל ממחלוקת זו). גם כשהויכוח נסב על סיכויים ואפשרויות, הוא מנוסח לעתים קרובות

***

אבל שורשיו של השלום במחלוקת עמוקים יותר, והצצה לתוך ה"מנגנון" של רדיפת השלום עשויה לחשוף אותם.

"כמים הפנים לפנים כן לב האדם לאדם", אמר החכם מכל אדם, וגם אם אין זו כל האמת הרי זו אמת גדולה: האויבים והאוהבים של האדם משקפים לו, כמראה, את עמידתו שלו, שאינה רק תגובה למציאות נתונה אלא גם כוח פועל במציאות, שמעצב ומשנה אותה. תובנה רוחנית זו מחזירה אל האדם את האחריות למה שקורה לו, לא רק (ואף לא בעיקר) כנטל של אשמה, אלא כהזדמנות לתיקון. כשמיישמים את התובנה בספרה הקולקטיבית-ההיסטורית, משמעותה היא כי גם לנו יש חלק בקורות המאבק המתמשך, ואיננו רק קורבן שמגיב בלית ברירה לנסיבות חיצוניות. עצם העמידה שאנו מגבשים בהווה כלפי המאבק, עצם השקפתנו על ההיסטוריה שלו ועל העתיד שלו, אינן רק תגובה

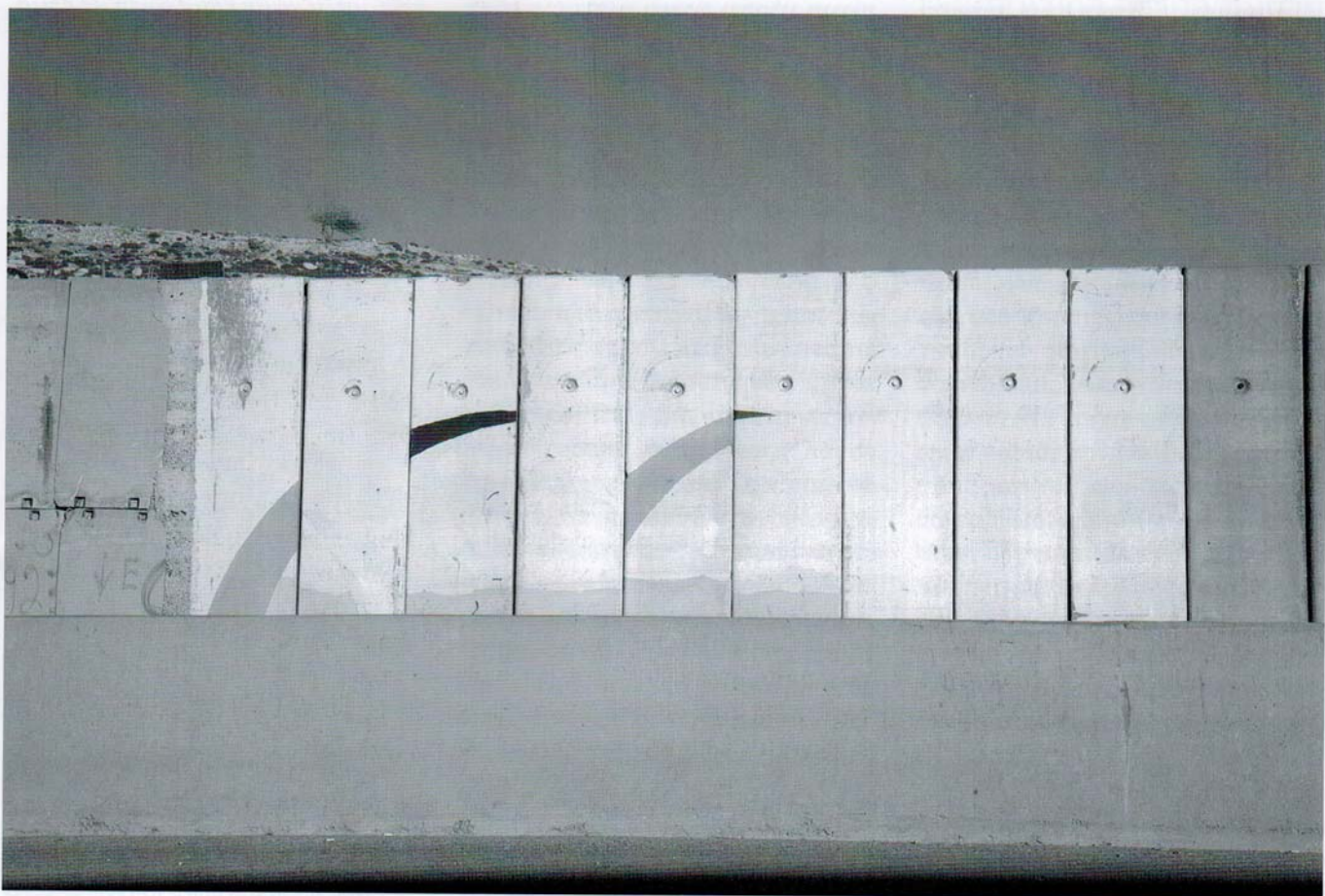
למציאות אלא גם כוח פועל במציאות. ולפי היישום השנוי במחלוקת והמעורר מחלוקת שאני מפתח עתה: האמונה בצדקת הדרך אינה רק תאוריה שנסבה על העבר, אלא גם כוח שפועל בהווה, ובגוון רווח שלה היא משמשת "מגן המשוח בשמן" שסוגר

האמונה בצדקת הדרך אינה רק תאוריה שנסבה על העבר, אלא גם כוח שפועל בהווה, ובגוון רווח שלה היא משמשת "מגן המשוח בשמן" שסוגר את הדלת בפני ביקורת והתמרה עצמיות, ומנייה וביה - בפני דיאלוג, גישוש, פתיחה והתמרה של האויב לאוהב

את הדלת בפני ביקורת והתמרה עצמיות, ומנייה וביה - בפני דיאלוג, גישוש, פתיחה והתמרה של האויב לאוהב.

האם פירוש הדבר שהאמונה בצדקת הדרך היא טעות, שקר וכזב? העמלים על ביצור יסודות האמונה בצדקת הדרך נוטים לפעמים לראות ביריביהם הרעיוניים אנשים שכופרים בה; הם נוטים לראות בפתיחות לאויבים, שהיא גם פתיחות לגרעין האמת שבטענותיהם, כפירה באמת שלנו, והרבה פעמים כפירה באמת בכלל. הם מייחסים ליריביהם הרעיוניים את הבלבול האידאולוגי הפוסט-מודרניסטי, שלפיו "אין אמת אלא רק נרטיבים".

זו טעות. נכונה יותר אבחנתם של מבצרי החומות, שהמערערים על המגן-המשוח-בשמן של ההצדקה העצמית אינם מאמינים ב"אמת מוחלטת". ובאמת, הפירוש היחיד שאני יכול לקשור לביטוי האימתני "אמת מוחלטת" הוא "אמת שאינה מרשה הבחנות", ו"אמת" כזו היא אכן כזב. הכפירה

שמעון לב, כביש 443, 2011. מתוך התערוכה "שסעת", מאי 2011.

ב"אמת מוחלטת" כזו עולה בקנה אחד עם אמונה באמת; והאמת, לא זו בלבד שהיא מאפשרת הבחנות, אלא היא גם תובעת אותן.

החיפוש אחרי הבנה הדדית, פיוס, שלום והתמרה, עניינו ומהותו עשייה בלתי פוסקת של הבחנות וחילוקים: הבחנה בין אויבים שמוכנים לשיח (או שאפשר להתמירם לכדי בני שיח) ובין אויבים המבוצרים בעמדת השנאה שלהם; הבחנה בין עת שלום ובין עת מלחמה; בין ביקורת עצמית ובין הכפשה עצמית; בין "ביטול היש" וריכוזו ובין התבטלות עצמית. ההבחנות האלה וכיוצא באלה באות במחותרת תחת הקליפות של ההבחנה הגדולה, האוטמת, בין הטובים והרעים, ה"לנו" וה"לצרנו", "אנחנו" ו"הם".

***

"נח נפשיה דרבי שמעון בן לקיש, והוה קא מצטער רבי יוחנן בתריה טובא. אמרו רבנן: מאן ליזיל ליתביה לדעתיה - ניזיל רבי אלעזר בן פדת, דמחדדין שמעתתיה. אזל יתיב קמיה, כל מילתא דהוה אמר רבי יוחנן אמר ליה: תניא דמסייעא לך. אמר: את כבר לקישא? בר לקישא, כי הוה אמינא מילתא - הוה מקשי לי עשרין וארבע קושייתא, ומפרקינא ליה עשרין וארבעה פרוקי, וממילא רווחא שמעתא. ואת אמרת תניא דמסייע לך, אטו לא ידענא דשפיר קאמינא? הוה קא אזיל וקרע מאניה, וקא בכי ואמר: היכא את בר לקישא, היכא את בר לקישא, והוה קא צוח עד דשף דעתיה [מיניה]. בעו רבנן רחמי עליה ונח נפשיה" (בבלי בבא מציעא פד ע"א).

תרגום: "נחה נפשו של ר' שמעון בן לקיש, והיה מצטער אחריו רבי יוחנן הרבה. אמרו חכמים: מי ילך לישיב את דעתו? ילך ר' אלעזר בן פדת, שמחודדות שמועותיו. הלך ישב לפניו. כל דבר שהיה ר' יוחנן אומר, אמר לו: תניא [שנויה] שמסייעת לך. אמר: אתה כבן לקיש? בן לקיש, כאשר הייתי אומר דבר היה מקשה לי עשרים וארבע קושיות, והייתי מתרץ לו עשרים וארבעה תירוצים, וממילא רווחה השמועה. ואתה אומר 'תניא שמסייעת לך' - האם אין אני יודע שיפה אמרתי? היה הולך וקורע בגדיו ובוכה ואומר: היכן אתה בן לקיש, היכן

אתה בן לקיש. והיה צווח עד שיצאה דעתו. ביקשו עליו חכמים רחמים ונחה נפשו".

רבי יוחנן מתאר כאן דיוקן צבעוני של דרך לימודו עם חברותא שלו, ומבטא - בצד צערו הנוקב על מות חברו - את השקפתו

החיפוש אחרי הבנה הדדית, פיוס ושלום, עניינו ומהותו עשייה בלתי פוסקת של הבחנות וחילוקים: הבחנה בין אויבים שמוכנים לשיח ובין אויבים המבוצרים בעמדת השנאה שלהם; הבחנה בין עת שלום ובין עת מלחמה; הבחנה בין "ביטול היש" וריכוזו ובין התבטלות עצמית

על טיבה ועל אופייה הרצוי של חברותא אינטלקטואלית: הסכמה ואמירת אמן מקהות את הערנות, מרדימות ומקבעות את המחשבה; שאלות וקושיות, תמיהות וערעורים פורעים אותה, מפרים אותה ופותחים לפניו אופקים חדשים. ראו גם ראו! רבי יוחנן אינו משבח את קושיותיו של ר' שמעון בן לקיש בשל כוחו לסתור את דבריו ולחשוף את טעויותיו; ברור לו שדבריו אמת ("אטו לא ידענא דשפיר קאמינא"?), הוא אומר במחאה על ההסכמות של רבי אלעזר בן פדת). הוא משבח את הקושיות משום שהן מביאות אותו לפרק אותן בעשרים וארבעה פירוקים, ו"ממילא רווחא שמעתא", מרווחת השמועה. משמעותם המילולית של הביטויים האלה אחוזה בלבי התר בתמונה המטפורית שהם מציגים (לפרק, לרווח), ואני טועם בהם את ההטעמה שפירוק הקושיות הוא גם פירוק מקשת-הרעיון לפרקים-מפְרָקִים, הפיכתו מרעיון מבוצר ונוקשה, אטום וחתום, לרעיון מרווח ונושם, "מלא" חורים, סדקים, חרכים, פינות ומבואות.

יכולת ההבחנה היא מותר האדם. באמצעות ההבחנות עושה האדם את עצמו ואת עולמו. וכאן הזיקה בין מחלוקת ובין

שלום. מחלוקת - לשון חילוקים והבחנות. לעשות הבחנות פירושו לחולל הבחנות, לפרק ולרווח ולפנות דרך, לפתוח פתחים ולסדוק סדקים בחומות בצורות. ההיבט הנפשי-הקיומי והרגשי של היכולת להבחין הבחנות נוכח במיוחד בשימושה בהקשר של רדיפת שלום: היא נישאת על גבי הנכונות להביט בעין טובה, עין של לימוד זכות, אפילו על מי שלמראית עין רעה או עין צרה, צר עליי וצורר אותי, והיא (יכולת ההבחנה) "מספקת חומרים" למבט הטוב, שמוצא דרכה נקודות טובות. נקוט בידי הרב מנחם שדווקא הדת ואנשי הדת מסוגלים להביא את השלום. אני מבין זאת כך: צלם אלוהים שבאדם הוא שאיפת החריגה אל מה שמעבר, והוא נוכח לא רק ביחסו של אדם לאלוהים אלא גם ביחסו של אדם לאדם - ברצון לחרוג אל מעבר למחיצות ולמסכים, למוסס עוינות וניכור. שמו של הקב"ה שלום, ויכולת ההבחנה, הפירוק והחילוק היא מרכבה להשכנת השלום.

***

הרב מנחם, כלשונו, "מבלבל את המוח". ברדיפת השלום שלו הוא פורע ומערבב את דרכי המחשבה וההרגשה שהמלחמה מתבססת עליהן ומבוססת בהן שוב ושוב. הוא "שובר את הכלים" ואת לוח המשחק כדי שהכלים הנשברים יוכלו להכיל אור חדש. דומני גם שהוא עומד יפה באתגר שמכשיל רודפי שלום רבים, שברדיפת השלום שלהם מעתיקים את המלחמה מן החוץ אל הבית, מקשיחים לבבות ומגביהים מחיצות חדשות במקום הישנות. הוא מתלמדי החכמים שמרבים שלום בעולם.

איני יודע מה יהיה גורל חזונו הפוליטי המעשי, וברור ש"מבחן המציאות" - המבחן העליון של כל ההבחנות והחילוקים - יבחן גם אותו. באופן אישי אני חושב שערך פועלו של הרב מנחם אינו מותנה במימוש החזון הפוליטי המעשי שלו כלשונו, ופעולתו היא בת-קיימא וממשית, יהיו תוצאותיה הפוליטיות הקונקרטריות אשר יהיו. המציאות מאשרת שוב ושוב את ההבחנות ואת החילוקים שהרב מנחם עושה, בכך שבכל מקום שהרוח הטובה מנשבת - אפילו אם אינה מנשבת בכל מקום - נפתחים הלבבות.